De arkeologisk-etnologiska problemen i Östersjöområdet.

Av **Gunnar Ekholm.**

När Montelius genom en rad arbeten, tillkomna under loppet av halvtannat decennium med början förlagd till tiden omkring 1870, murar den fasta grunden för ett verkligt vetenskapligt studium av vår förhistoria, berör han även — dock endast i förbigående och med den största försiktighet — de etnologiska förhållandena under forntiden. Redan 1870[1] träder han i opposition mot den framför allt av Sven Nilson företrädda åsikten, att bronsålderns början betecknar invasionen av ett nytt folk. Även järnets första uppträdande förklaras genom hänvisning till handelsförbindelser.[2] De i västgötska stenkammargravar gjorda fynden av kranier, fullkomligt liknande nutidens svenskars, föranleder honom slutligen att föra vårt folks stamträd tillbaka till stenåldern.[3] I uppsatsen Om våra förfäders invandring i Norden[4] sammanfattar Montelius sina uttalanden i denna fråga och fastslår såsom ovedersägligt, att redan den yngre stenålderns kultur i södra Skandinavien varit buren av våra germanska förfäder, och att tidpunkten för deras första uppträdande kan bestämmas till »mera än 4,000 år sedan».

Från mediet av 1880-talet ägnade emellertid Montelius huvuddelen av sina krafter åt andra och mera omfattande uppgifter än det egna landets förhistoria. Detta i förening med hans stora försiktighet vållade, att han först ett trettiotal år senare — sedan redan yngre forskare med växlande grad av bestämdhet hävdat liknande synpunkter — tar ytterligare ett steg i den förut inslagna riktningen. I en serie av uppsatser, utkomna under loppet av åren 1917—1918,[5] framlägger han teorierna om en kontinuerlig bebyggelse på nordiskt område

[1] Ett blad ur Sveriges äldre kulturhistoria. Framtiden, Bd 4 (1870).

[2] La Suède préhistorique (Stockh. 1874), s. 83.

[3] Sveriges forntid. Text 1 (Stockh. 1874), s. 151 f.

[4] Nord. Tidskr. 1884.

[5] Den utförligaste av dessa uppsatser är: De mandelformiga flintredskapens ålder. Ant. Tidskr., D. 20: 6 (1918).

sedan den första invandringen. Denna hänföres till avsmältningstiden efter den sista nedisningen, en epok, som parallelliseras med Västeuropas solutréperiod, och förlägges till tiden »bortåt 15,000 år före våra dagar».

Den argumentering, varmed Montelius stöder denna kronologi, har emellertid ej stått oemotsagd. Vad först beträffar hänvisningen till de i Danmark och Nordtyskland funna renhornsredskapen, till vilka, vad det förra landet beträffar, nu även sällar sig en av människohand avskuren övre del av en hornkrona, är att märka danska geologers påvisande av att renen i Danmark förekommit ännu i början av skogstiden. De nämnda redskapen, bland vilka intet är av fackman iakttaget in situ, behöva sålunda ej nödvändigt förläggas till senglacial tid. I bestämdare motsättning till Montelius' kronologi står den geologiska tidsbestämningen för ett annat fynd, som han åberopar, nämligen flintspetsen från Nørre Lyngby. Av danska forskare, som varit i tillfälle att göra ingående undersökningar på fyndplatsen, hänföres den till början av talltiden, den norska geologen Øyens Pholas-stadium.[1] Riktigheten av dessa slutsatser får en värdefull bekräftelse av ett norskt fynd. I Oldtiden 1920, s. 146, avbildar A. Nummedal en flintspets av identisk typ från Nordlandet vid Kristansund. Utan att äga kännedom om iakttagelserna i Danmark hänför Nummedal efter studium av lagerföljden den norska flintspetsen till Pholas-tiden.

Vad slutligen beträffar den fyndgrupp, som enligt Montelius' framställning utgör det viktigaste beviset för människans tidiga uppträdande i Skandinavien, de mandelformiga flintredskapen, är deras ålder mycket omstridd. Från tyskt håll har gjorts gällande,[2] att de tillhöra »Askalon-kulturen» och äro samtida med den västeuropeiska campignien, motsvarande Nordens kökkenmöddingtid. Av vida större betydelse äro de på ett vidsträckt materialstudium fotade iakttagelser, som framlagts av den norske arkeologen Helge Gjessing.[3] Såsom han påvisar, förekomma dessa mandlar, av vilka enbart från Rogaland 11 st. äro kända, inom detta område i ett par fall i sådana fyndkombinationer, att de måste dateras till slutet av gånggrifts-

[1] Angående dessa danska fynd se litteraturförteckningen i Aarbøger f. nordisk Oldkynd. 1919, s. 224 f.

[2] Bayer, Das vermeintliche Solutréen in Skandinavien. Mannus, Bd 13 (1921). — Se även Mötefindt, Die absolute Datierung der älteren und jüngeren Steinzeit. Naturwiss. Wochenschr., N. F., Bd 20, s. 170 ff.

[3] Rogalands stenalder. Stavanger 1920.

tiden. Denna slutsats står i den bästa överensstämmelse med Eskil Olssons datering[1] av den ångermanländska Vängel-boplatsen, vars material innehåller liknande mandelformiga redskap av kvartsit, till hällkisttiden.

Ehuru sålunda de av Montelius framlagda bevisen för människans tidiga invandring till Norden ingalunda kunna sägas verka övertygande, måste dock såsom en intressant och tilltalande hypotes räknas den framlagda förklaringen till de skandinaviska folkens utpräglade långskallighet — den nära frändskapen med Västeuropas paleolitiker.[2] Vidare torde få räknas med möjligheten, att framtiden, på andra grunder, skall giva honom i huvudsak rätt, vad kronologien beträffar. Den nu levande generationen har varit vittne till hur ständigt nya fynd flyttat tidpunkten för Skandinaviens första bebyggelse allt längre tillbaka. Betecknandet av kökkenmöddingarna såsom de äldsta vittnesbörden om mänskligt liv i Norden är för länge sedan en övergiven ståndpunkt. Det blir alltmer tydligt, att de gamla teorierna om bebyggelsens långsamma spridning icke gäller för ett primitivt jägare- och fiskarefolk. Att en motsatt och riktigare uppfattning numera gör sig gällande i Sverige kan räknas till de av Stjerna igångsatta landskapsundersökningarnas viktigaste resultat.[3] Vad Norge angår, äro dessa nya synpunkter senast förträffligt utformade av Haakon Shetelig,[4] som hänvisar till eskimåernas över väldiga områden spännande vandringar. Gentemot försiktigheten i slutsatser beträffande vår tidigaste bebyggelse riktar han anmärkningen, att vi »maa være varsomme med forsiktigheten».

Det närmare bestämmandet av tidpunkten för människans första uppträdande på Skandinaviens jord är sålunda en sak, som hör framtiden till. Tack vare danska arkeologers och geologers arbete kan emellertid redan nu betecknas såsom fullt visst, att de äldsta å Sjalland anträffade boplatserna (Maglemose, Sværdborg Mose) tillhöra en rätt framskriden del av Ancylustiden. Vidare kan betraktas såsom ett säkert faktum, att dessa boplatser icke äro de äldsta spåren av människans uppträdande, utan att de nämnda renhorns-

[1] Fornvännen 1914, s. 56. — Under uppsatsens slutredigering kommer mig till handa Nordmans inlägg i diskussionen (Finskt Museum 28, 1921), gående i samma riktning som Gjessings och Olssons.

[2] I denna punkt synes Montelius' teorier nu antropologiskt bekräftade (Nielsen, Fund i Sværdborg og Mullerup Moser af Skeletdele af Mennesker fra den ældste Stenalder. Aarbøger 1921).

[3] Se exempelvis uppsatsen om Upplands äldsta bebyggelse i Ymer 1913, s. 369 ff.

[4] Naar bygdes Norge? Naturen, Aarg. 45, 1921.

hackorna samt flintspetsarna av Nørre-Lyngby-typ äro icke obetydligt äldre.[1]

I fråga om detta tidigare skede i vår förhistoria har den svenska forskningen till dato endast kunnat lämna obetydliga bidrag, bestående i sammanställningar av lösa fynd, vittnande om att denna ancylustidsbebyggelse även varit representerad i Sverige och, såsom det vill synas, ända upp i dess nordligare delar.[2] Det är först i och med Litorinatidens havsstrandsbebyggelse, som någon intensivare habitation för närvarande kan med visshet iakttagas. Såsom framgår av landskapsundersökningarna, har denna med stor snabbhet spritt sig upp mot Mellansverige, där den är synnerligen väl företrädd i Uppland, Västmanland och södra Dalarna, och i sina äldsta partier — såsom nivåforhållandena visa — med säkerhet är samtida med de äldre danska kökkenmöddingarna.

Dessa på danskt och svenskt område vunna resultat kompletteras på ett värdefullt sätt av iakttagelser på norskt område. Till de grundläggande arbetena av de båda Brøgger, far och son, ha under de senare åren kommit ett flertal arbeten från såväl geologiskt som arkeologiskt håll. På det senare området märkas vid sidan av de ovan anförda arbetena Th. Petersens Meddelelser fra Stenalderen i det nordenfjelske Norge.[3] I denna synnerligen viktiga uppsats visas, huru även det nordligaste Norge ägt en bebyggelse av samma höga ålder som Uppsveriges, men skiljande sig från denna genom en vida bestämdare anknytning till den danska flintredskapskulturen. Småningom övergår man till ett allt flitigare användande av skiffern såsom surrogat för flintan, och här liksom i norra och östra Sverige erhåller stenåldersmaterialet den särprägel, som vållat, att det fordom tillskrivits lapparna. Den senare utvecklingen har även, såsom Petersen framhåller, skett under livliga förbindelser med den östskandinavisk-baltiska stenålderskulturen.

Överblicka vi resultaten av de senare årens stenåldersundersökningar på nordiskt område, blir det tydligt, att hela eller större delen av den skandinaviska halvön redan på ett mycket tidigt stadium

[1] Sarauw, En stenalders Boplads i Maglemose ved Mullerup (Aarbøger 1903) och Friis Johansen, En Boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose (Aarbøger 1919) med där angiven litteratur. — Maglemose-skedet omfattar enligt Montelius tiden omkr. 7 000—5 000 f. kr.

[2] Lindqvist, Nordens benålder och en teori om dess stenålder. Rig, Bd 1 (1918). — Sarauw, Fynd i västra Sverige av Maglemosetidens redskapstyper. Rig, Bd 2 (1919).

[3] Aarbøger 1920, s. 18 ff.

tagits i besittning av ett från söder invandrande folk med en från början i stort sett enhetlig kultur. Då numera råder praktiskt taget fullständig enighet om att vi i detta folk ha att se våra förfäder, drar detta med sig vissa konsekvenser i fråga om de gamla teorierna om germanernas hem. Den förr härskande åsikten, att detta

Fig. 1. Germanernas land under slutet av stenåldern. Efter Montelius 1917.

var att söka i det sydligaste Skandinavien samt nordvästra Tyskland, och att från dessa områden spridningen skett radiellt på en jämförelsevis sen tidpunkt, kan numera svårligen upprätthållas. Det är tydligen ett mycket vidsträcktare område, som måste betecknas såsom det, där på den indoeuropeiska stammen utvuxit den gren, som vi kalla den germanska. I varje fall måste hit räknas större delen av den skandinaviska halvön. På den karta (fig. 1), som

åtföljer Montelius' arbete Germanernas hem,[1] är även huvudparten av nämnda område markerad såsom deras land mot slutet av stenåldern, 2,000 år f. Kr.

Av det ovan sagda framgår emellertid, att dessa gränser gälla icke endast för slutet av stenåldern utan redan en tidig del av densamma. Vidare kan ifrågasättas, om icke även dessa gränser äro för snävt uppdragna. Vad Norge beträffar, äro även i de allra nordligaste landsändarna funna såväl de för de sydligare boplatserna utmärkande skifferformerna som vapen och redskap av rent sydskandinavisk karaktär. Då därtill en boplats med inventarium, fullständigt överensstämmande med vad som iakttagits på andra ställen i Norge, är konstaterad vid Jakobselven i Sydvaranger,[2] föreligger ingen anledning att frånskilja landet norr om Ofoten från det övriga Skandinavien.

Frågan om var gränsen för den skandinaviska stenålderns område skall dragas i Sverige sammanhänger nära med uppfattningen av de »arktiska» stenåldersformerna samt med förhållandena i Finland. Vad det förra spörsmålet beträffar, ha de från svenskt håll företrädda åsikterna,[3] att den nordskandinaviska skifferkulturen endast är en framförallt av det skiljaktiga petrografiska materialet betingad lokal variant av de sydliga landsdelarnas boplatsbebyggelse, nu erhållit den värdefullaste bekräftelse av Petersens ovan refererade arbete. Även beträffande den finländska stenålderns förhållande till den skandinaviska biträder Petersen[4] och understryker ytterligare förut gjorda uttalanden om de många gemensamma dragen inom hela den nordskandinavisk-finländska boplatsbebyggelsen. Vi äro härav berättigade till slutsatsen, att också det nordligaste Sverige är att hänföra till samma arkeologiska huvudområde som södra delarna av landet.

De på senare åren vunna resultaten berörande den skandinaviska stenåldern, dess kronologi och dess geografiska utbredning är av stor betydelse även för bedömandet av grannländernas arkeologiska förhållanden. Den finländska boplatskulturen, som med sina skifferredskap och sin överväldigande rikedom på keramik i mycket förefaller som en — låt vara i mycket självständig — systerkultur

[1] Nord. Tidskr. 1917. (Även såsom W. W:s handböcker, Nr 18. Stockh. 1918).

[2] A. W. Brøgger, Den arktiske Stenalder i Norge. Vid.-Selsk. Skrifter II: Nr 1 (1909), s. 24.

[3] Ekholm, Studier i Upplands bebyggelsehistoria, 1, s. 81 ff. med där angiven litteratur. — Se även Ymer 1913, s. 141 ff.

[4] Anf. arb., s. 29 o. flerst.

till den östsvenska, har genom Petersens påvisanden blivit ännu närmare anknuten till den skandinaviska. Såsom ytterligare ett bestyrkande av denna släktskap kan hänvisas till den finländska forskaren Europæus' undersökningar,[1] av vilka framgår, att man nu även i Finland funnit spår av ett äldre stadium i boplatsbebyggelsen, karakteriserat genom frånvaro av keramik samt med grovt slagna grönstensyxor av liknande art som på denna sidan Östersjön.

Av synnerligen stor vikt för dessa frågor äro även de slutsatser, som under de senare åren kunnat framläggas beträffande den finsk-ugriska folkvandringen. I avhandlingen Om de västfinska folkens urhem och deras flyttning därifrån[2] påvisar K. B. Wiklund, att det område, som Vilhelm Thomsen betecknar såsom finnarnas urhem, trakterna mellan Finska viken — Ladoga och Dünafloden, icke är det ursprungliga. Hänvisande till att finskan saknar inhemska beteckningar för skog och en del skogsdjur samt för vissa i Östersjöbäckenet förekommande fiskarter jämte kräftan gör Wiklund gällande, att urhemmet måste ha legat i Moskva-trakten. Från detta centrum ha de västfinska folken nått fram till Östersjön med fronten utsträckt mellan Finska viken och Pejpus. Den tidpunkt, varunder detta skall ha skett, säges vara »någon gång under bronsåldern».

Dessa språkvetenskapens senaste landvinningar synas på ett högst märkligt sätt peka i samma riktning, som de ovan refererade rent arkeologiska iakttagelserna. Då fenno-ugrier icke längre kunna räknas såsom bärare av den finländska stenålderskulturen och då lapparna näppeligen kunna komma i fråga, återstår således endast att beteckna stenålderns finländare såsom ett X-folk eller att betrakta dem som tillhörande den stam, som enligt arkeologiens och språkvetenskapens samstämmiga vittnesbörd i årtusenden f. Kr. bebott de västra kusterna av Östersjön och Bottenhavet, och med vilkas kultur deras egen visar så många beröringspunkter. Vilketdera av dessa båda alternativ, som — under förutsättning av de här antagna premissernas riktighet — är det antagligaste och rimligaste torde icke kräva några närmare utläggningar.

---

[1] Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar. Finska Fornm. Tidskr., 32: 1 (1922). — Angående tolkningen av dessa förhållanden se mina uppsatser När kommo svenskarne till Finland? och Finländska stenåldersfrågor ur svensk synpunkt (Fornvännen 1921 o. 1922).

[2] Le Monde Orientale, 10, 1919.

De av Aspelin först antydda och sedan av Montelius[1] närmare utvecklade teorierna om svenskarna såsom bärare av den finländska båtyxkulturen synas sålunda böra något modifieras. Den relativt stora självständighet, som denna kulturgrupp uppvisar på finländsk botten i förhållande till grannländerna förefaller icke, såsom även Montelius framhåller, att tyda på någon direkt invandring vid denna tid. Snarare tala dessa förhållanden för att det folk, som upptog denna västerifrån kommande kultur, redan länge bott i landet. Enligt de ovan framställda synpunkterna är detta även fallet, i det att icke endast båtyxfolket utan hela det äldre finländska kulturskiktet — boplatsbebyggelsen — tillskrives den indoeuropeiska stammen. Är detta folk att betrakta såsom förfäderna till våra dagars svenska finländare — och i denna riktning synes den språkvetenskapliga argumenteringen avgjort peka[2] — få även Bottenhavets östra kustländer ryckas inom gränserna för germanernas urhem.

Av underordnad vikt för ovan berörda förhållanden är frågan, från vilket håll Finlands första inbyggare invandrat i landet. Såsom förut framhållits,[3] talar åtskilliga omständigheter för att denna bebyggelse, i varje fall till avsevärd del, kommit från länderna söder om Finska viken.

Särskilt stor betydelse för diskussionen i denna punkt äga förhållandena på den sedan gammalt kända boplatsen vid Kunda i Estland. Redan i den första publiceringen av detta fynd[4] hänvisar författaren till vissa skandinaviska boplatser med likartat material och framkastar avslutningsvis hypotesen, att boplatsfolket kommit sjövägen från Finland eller Sverige »i en period, som förutgick det andra århundradet före Kristi födelse». Under det senare skedda bearbetandet av det nordiska stenåldersmaterialet ha även beröringspunkterna med Kunda från olika håll betonats. Samtidigt har man även varit i stånd att grundligt revidera Grewingks uppfattning av den estländska boplatsens tidsställning. Såsom ovan framhållits, hör det skandinaviska bebyggelseskede, varmed Kunda närmast skall anses sammanhöra, till Ancylustiden. Visserligen tyda materialformerna, exempelvis de med stora hullingar försedda harpunerna, på att Kundaboplatsen är något yngre än Maglemose-stadiet, men den

[1] När kommo svenskarna till Finland? Finsk Tidskr., T. 44 (1898).

[2] Litteraturhänvisningar i Fornvännen 1921, s. 59.

[3] Fornvännen 1921, s. 58. — I samma riktning uttalar sig Europæus, anf. arb., s. 85 f.

[4] Grewingk, Geologie und Archäologie des Mergellagers von Kunda. Arch. f. Naturk. Liv-, Est- u. Kurlands, IX: 2 (1882).

måste i varje fall hänföras till en mycket tidig del av Östersjöområdets stenålder.

Gentemot denna tidsbestämning har från baltiskt håll rests tvivel[1] under hänvisning till förhållanden på en annan boplats vid Pernau, där liknande fornsaker blivit tillvaratagna men därjämte även skafthålsyxor och keramik. Härtill kan dock genmälas, dels att Kunda- och Pernaumaterialets alla benredskap icke utan vidare kunna jämställas, dels att fyndet vid Pernau anträffats under sådana omständigheter — under Pernau-flodens botten — att några slutsatser om detta fynds enhetliga beskaffenhet icke gärna kunna dragas. Vid en närmare granskning av materialet kan emellertid påvisas vissa föremål, exempelvis det med till mönster ordnade hålintryck,[2] som visar den fullständigaste överensstämmelse med danska dylika, daterade till Nordens äldre stenålder.[3] Då härtill kommer, att i Nordtyskland föreligga en hel rad av liknande fynd, om vars tidsställning ingen tvekan råder, vilka sammanknyta de östbaltiska fynden med Skandinavien, finnes icke anledning att betvivla även de förras höga ålder.

Fornsaksformerna antyda sålunda, att länderna söder om Finska viken under en mycket tidig del av stenåldern, sannolikt redan under Ancylustiden, fått mottaga en bebyggelse av samma art, som är konstaterad på Östersjöns södra och västra kust. Under dylika omständigheter vore det givetvis av stort intresse att kunna studera det antropologiska material, som här möjligen föreligger från stenåldern.

Dylikt material förefinnes även och är delvis fackmässigt undersökt.[4] Ett kvinnligt kranium från en markgrav vid Kölljall på Ösel har av Fürst konstaterats vara av samma brakycefala typ, som är representerad i den skånska graven vid Vellinge. Det stora flertalet dylika fynd, som blivit undersökta — ett flertal från Ladoga-kanalen, samt ett från Woisch i Livland — visa sig därtill vara av fullständigt samma karaktär som de svensk megalitgravarnas.[5] Fürst drar även slutsatsen, att det har skett en invandring från andra sidan Östersjön. Vid efterforskningar i östbaltiska museer äro emellertid

[1] Ebert i Prähist. Zeitschr., Bd 5 (1913), s. 507. — Muntligen ha tvivel av samma art till förf. uttalats av prof. A. M. Tallgren, Dorpat.

[2] Ebert, anf. arb., Taf. 23: 6.

[3] Müller, Stenalderens Kunst (Kjøbenh. 1918), fig. 31.

[4] Fürst, Neolitische Schädel von der Insel Oesel. Baltische Studien (Berlin 1914).

[5] Woisch-kraniet betecknas såsom »hochgradig dolichocefal» (Sitzungsber. Dorpat 1903, s. 71).

— på enstaka undantag när — alla stenåldersformer, som tala om samband med Skandinavien, av mycket tidig typ och utgöras av harpuner samt andra ben- och hornredskap. Av de 14 fynden från bronsåldern kunna endast två (Thula, Estland och Tehumardi, Ösel) anses peka västerut.[1] Det antropologiska materialets fullständiga överensstämmelse i Sverige och Östbalticum torde således snarast ha sin grund däri, att samma folkstam vid stenålderns början spritt sig utefter den dåvarande Östersjöns kuster. När nu emellertid, såsom Wiklund framhåller,[2] de finsk-ugriska stammarna vid sitt framträngande till Rigaviken under bronsåldern där finna germanerna före sig, måste detta leda till slutsatsen, att även i denna del av Östersjöområdet, i likhet med vad förut antagits om Finland, den språkliga och antropologiska utvecklingen försiggått parallellt med Västbalticums. — Även länderna söder om Finska viken torde, i varje fall delvis, få räknas till germanernas hem.

Vända vi från Östbalticum blickarna till Östersjöns södra kust, finna vi, att i fråga om de etnologiska förhållandena i dessa länder vitt skilda meningar blivit uttalade. I sitt arbete Die vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland[3] gör Kossinna gällande — under hänvisning till, att hinduerna voro i Indien redan omkring 1,500 f. Kr. och grekerna samtidigt i sitt land med den säregna mykenekulturen — att germanerna redan under stenåldern voro bosatta i Nordvästtyskland, där deras område markeras av stenkammargravarna.[4] En liknande mening uttalas av Montelius,[5] ehuru med annan motivering. Enligt honom utmärkes germanernas

[1] Av dessa p'ägar Thula-fyndet (Katalog d. Ausstellung zum X. archeolog. Kongress in Riga 1896, Taf. 3: 6) hänföras till period III (Ebert, anf. arb., s. 525). Dimensionerna visa dock, att det är fråga om en bälteprydnad av typ Montelius, Minnen, 1156 el. 1157. — Depåfyndet från Tehumardi uppges bestå av »3 Lanzenspitzen» (Ebert, s. 525). Figurerna hos Hausmann (Arbeiten d. erst. balt. Historikertages zu Riga 1908) Taf. I: 3—4 visa emellertid tydligt ett svärdfragment, närmast som Minnen, fig. 1006 och en defekt spjutspets som Müller, Ordning, fig. 364. — Hausmanns »Gürtelfragment?» (ej upptaget av Ebert) är tydligen bakstycket till en halskrage av »hinterpommersk» typ (jfr. Minnen, fig. 1275).

[2] Anf. arb., s. 175.

[3] Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde, 6 (1896).

[4] Senare har Kossinna frångått dessa teorier och framställt meningen, att germanerna från Danmark invandrat till Tyskland under tidig del av äldre bronsåldern (Die Herkunft der Germanen. Mannus-Bibl. Nr 6, 1911). Någon anslutning hava dock dessa åsikter icke vunnit.

[5] Germanernas hem. Nord. Tidskr. 1917.

utbredning — området mellan Wesers och Oders nedre lopp — av de nordiska stenåldersformernas talrika förekomst. Utanför nämnda landsdelar uppträda dylika fornsaker endast sporadiskt, under det att huvudmassan av fynden äga en helt annan karaktär.

Närmare ingår Åberg på dessa spörsmål.[1] Enligt honom beteckna

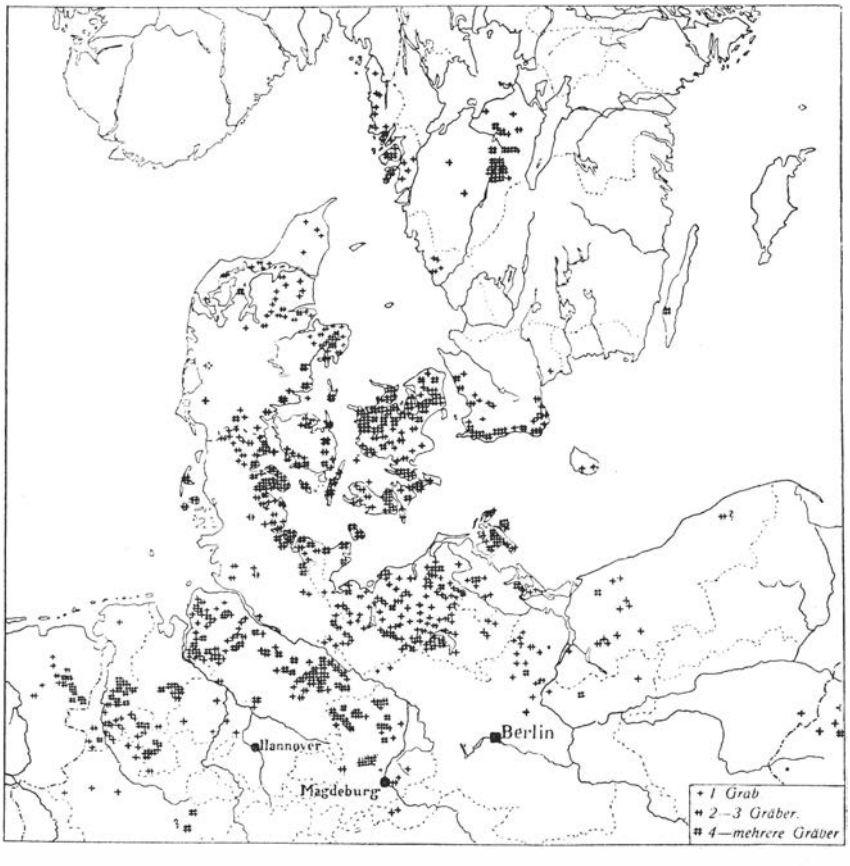

Fig. 2. De äldsta stenkammargravarnas utbredning. Efter O. Almgren.

de yngre jylländska stridsyxornas utbredning i Tyskland ett så intensivt nordiskt inflytande, att de måste tolkas såsom vittnesbörd om en invasion. Under mitten av gånggrifttiden har således ett från Slesvig-Holstein kommande folk uppför Elbe trängt ned i Nordtyskland, där det bosätter sig utefter en gränslinje, som nära samman-

[1] Das nordische Kulturgebiet in Mitteleuropa während der jüngeren Steinzeit. Uppsala 1918.

faller med det av bronsåldersformerna markerade nordvästtyska området. Detta område är av Kossinna och det stora flertalet tyska och nordiska arkeologer uppfattat såsom germanernas land, och Åberg drager härav slutsatsen, att den nämnda invasionen utmärker germanernas invandring i Tyskland.

Även gentemot de av Åberg framlagda åsikterna kunna invändningar göras. När de yngre jylländska yxornas utbredning tages som uttryck för en invasion, måste frågas, varför ej spridningen av de talrikt uppträdande tunnackiga flintyxorna av honom tolkas på samma sätt. Vad som avhåller Åberg från denna slutsats synes vara, att han ryggar tillbaka för den konsekvens, som därav ovillkorligen måste följa: att även de tjocknackiga flintyxornas spridning tages såsom uttryck för germanernas invasion. Såsom framgår av Åbergs karta VIII, skulle i så fall den slutande stenålderns germanområde beteckna en oerhört stark utvidgning av gränserna i jämförelse med den äldre tiden.

I själva verket torde en fullt konsekvent tolkning av dessa företeelser här icke blott vara möjlig utan jämväl erbjuda den lösning av problemen, som står i den bästa samklang med forskningens allmänt erkända resultat. Såsom nedan skall närmare utvecklas, går denna tolkning i den riktningen, att icke spridningen av någon bland de berörda yxtyperna behöver markera någon folkvandring. Då dessa frågor nära sammanhänga med det viktiga spörsmålet om det indogermanska urhemmet, skall här i korthet beröras vetenskapens nuvarande ståndpunkt beträffande detta problem.

Såsom bekant äro numera de gamla, väl ytterst på bibelns skapelseberättelse fotade teorierna om indogermanernas asiatiska ursprung allmänt övergivna. Den sista, senfödde förkämpen för dessa läror, Sigmund Feist,[1] har vid sina försök att med tillhjälp av den tyska Turfanexpeditionens i och för sig nog så intressanta vetenskapliga resultat åstadkomma en Asia-teoriernas renässans mötts med en nedgörande kritik.[2] Språkvetenskapens representanter synas nu alltmer ena sig i att söka indogermanernas stamland i norra och mellersta Europa. Såsom uttryck för den nu förhärskande uppfattningen hänvisas till den här återgivna kartan, uppgjord av professor K. F. Johansson (fig. 3).

[1] Kultur und Ausbildung der Indogermanen. Berlin 1913. — Dens., Indogermanen und Germanen. Berlin 1917. Aufl. 2. 1918.

[2] Charpentier, Die ethnographische Stellung der Tocharer. Zeitschr. d deutsch. Morgenländ. Gesellsch., 71 (1917).

Sammanställas dessa slutsatser med de inledningsvis refererade arkeologiska resultaten om den skandinaviska bebyggelsens höga ålder, blir slutsatsen, att den germanska folkgruppen väsentligen leder sin härstamning från den befolkning, som efter den sista nedisningens slut tar Nordeuropa i besittning. Ur denna väl redan från början av olika element sammansatta folkstock[1] ha senare under årtusendenas lopp de olika stammarna utdifferentierat sig. Enligt språk-

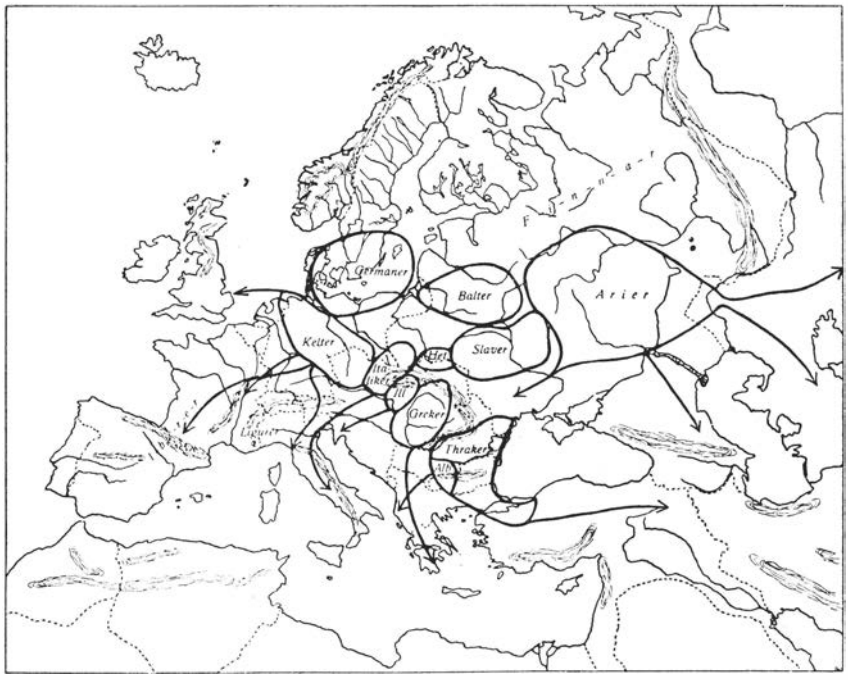

Fig. 3. Indogermanernas utbredning. Efter K. F. Johansson.

forskningens allmänna betraktelsesätt får denna differentiering anses ha skett efter vissa geografiska linjer på så sätt, att den språkliga och allmänt etnografiska utvecklingen inom områden med goda och naturliga förbindelser varit likformig. Nu är emellertid sedan gammalt allmänt erkänt, att vattendrag av måttliga dimensioner icke verka såsom barriärer, utan tvärtom förbindande. Såsom ett typiskt exempel på ett dylikt vatten kan anföras södra Östersjön med dess

[1] Får man tro Kossina (Mannus-Bibl., Nr 26, s. 15 ff.) skola i Tyskland vara funna såväl brachycefala som dolichocefala kranier i kulturlager med redskap av Maglemosetyp.

övärld och det som en brygga mellan kontinenten och den skandinaviska halvön framskjutande Jylland.

Av det ovan sagda framgår, att de berörda teorierna om enbart Skandinavien som germanernas urhem måste anses svagt grundade. Det finnes ingen anledning betvivla, att även den del av Tyskland, som av Åberg betecknas såsom germansk fr. o. m. mitten av yngre stenåldern tillhör det område, inom vilket våra förfäder differentierat sig till germaner.[1] Inom detta område har Danmark genom sitt centrala läge innehaft den ledande ställningen, Jylland i fråga om enmansgravkulturen, öarna såsom megalitkulturens centrum.[2] Den geografiska barriär, som avskilt Östersjöbäckenet från närmast i söder gränsande kulturkrets äro de mellantyska bergen, vilka utgjort gränsen mellan germanernas och kelternas huvudområden (fig. 7).

Såsom ovan framhållits, är det ej endast södra delen av Skandinavien, som måste hänföras till germanernas urhem, utan det är hela den skandinaviska halvön. Germanernas stamland sträcker sig således från Harz till Nordkap och omfattar därtill — såsom här även gjorts gällande — det baltiska inhavets östra kustländer. Under sådana förhållanden måste det emellertid förefalla egendomligt att kuststräckan mellan Oder och Weichsel, enligt vad arkeologiens representanter trott sig kunna påvisa, först under den yngre bronsåldern och början av järnåldern tages i besittning av germanerna. Det arkeologiska materialet visar dock, att detta område redan under stenåldern hade en jämförelsevis rik bebyggelse. Ett närmare skärskådande av de i denna fråga gjorda uttalandena samt en granskning av materialet torde kunna lämna svar på frågan om detta utrangerande av Hinterpommern och Preussen ur det område, vilket betecknas såsom germanernas ursprungliga hem, äger fog för sig.

Gent emot den av Kossinna företrädda meningen, att gränserna för germanernas område under stenåldern markeras av stenkammargravarnas utbredning, kan dock hänvisas till det allmänt kända faktum, att dessa gravformer hava en oerhört vidsträckt utbredning från Orienten över hela Västeuropa. Detta innebär tydligen, att de måste

[1] Detta synes även varit Montelius' mening (Nord. Tidskr. 1917, s. 402 f.). Enligt de språkvetenskapliga synpunkterna omfattar det germanska urhemmet även vissa delar av Tyskland (se kartan fig. 2 samt exempelvis von Friesen i Uppl. Fornm. Tidskr., H. 35, s. IX).

[2] De tyska megalitgravarna (»Hünenbetter») äro degenererade och avflackade typer. Se Wilke i Mannus-Bibl., Nr 13, Taf. 1.

vandrat från folk till folk, och att av deras utbredning icke kunna i och för sig dragas några slutsatser om folk- eller rasgränser. Detta bekräfta även förhållandena inom Sverige, där megalitgravarnas område endast utgör en ringa del av det svensk-germanska stenåldersområdet.

Beträffande dessa uttalanden om megalitgravarnas spridningsområde kan för övrigt anmärkas, att de ej äro fullt riktiga. Såsom framgår av kartan fig. 2 uppträda dessa, om än mera sparsamt, även öster om Oder ända bort till Weichsel. Dessa polska gravar, efter det förstnämnda fyndområdet kallade »kujaviska», ha icke från alla håll godtagits såsom verkliga megalitgravar. Deras utbredning (fig. 2, 4) visar emellertid, att de otvivelaktigt äro att betrakta såsom en fortsättning av de osttyska »Hünenbetter». Vad inventariet beträffar, har från polsk håll[1] påvisats lerkärlens nära samband med de västtyska samt de talrikt förekommande bärnstenspärlornas vittnesbörd om skandinaviska inflytelser.

Såsom framgår av den här återgivna kartan över de neolitiska kulturernas utbredningsområde i Polen (fig. 4), anknyter sig detta lands utveckling så gott som uteslutande till det rent germanska området. Den sydryska Tripoljekulturen och dess ytterkrets i Bugområdet når ej ens fram till de egentliga polska landdelarna och av den Donauområdet tillhörande bandkeramiken finnas endast några isolerade fyndområden utefter övre Weichsel. Den »storpolska» neolitiska kulturen erhåller tvärtom sin prägel av en keramikgrupp, som är att betrakta som en självständig utveckling av den trattbägare, vars rent skandinaviska ursprung göres gällande av Kossinna[2].

Vissa mot Norden pekande drag i den polska stenålderns karaktär ha redan för länge sedan påvisats av Montelius[3]. Att han icke förty drar upp gränsen för det egentliga germanområdet så snävt, som ovan framhållits, har sin grund i att han betraktar de nordiska formernas uppträdande utanför denna gräns såsom sent och sporadiskt. Mot deras sällsynthet öster om Oderlinjen talar emellertid de här berörda polska förhållandena. I samma riktning pekar resultaten av Åbergs undersökningar av det tyska materialet.

Vad särskilt beträffar de tjocknackiga flintyxorna, förekomma de, såsom Åberg visar, i stor ymnighet i hela Österskland. Att betrakta varje fynd av denna yxtyp såsom vittnesbörd om germansk bosättning torde visserligen vara förhastat, då här givetvis även kan vara

[1] Sawicki, Tombeaux mégalithique à Potory. Wiadomosci Archeologiczne, T. 5 (1920).
[2] Entwicklung und Verbreitung der steinzeitlichen Trichterbecher. Mannus, Bd 13 (1921).
[3] Sur quelques objets de silex trouvés en Russie et en Pologne. Congrès Budapest 1876.

fråga om importgods. Man kan dock svårligen undgå att sammanställa dessa fynd med nyss berörda polska förhållanden samt med de tjocknackiga flintyxor, mejslar och halvmånformiga sågar, vilkas

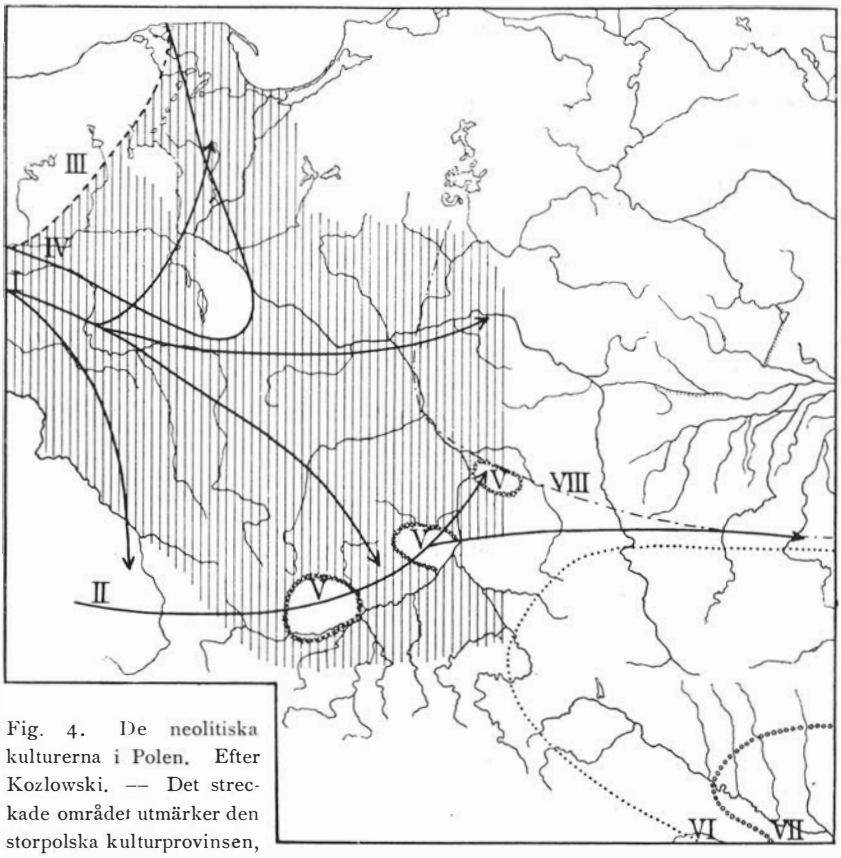

Fig. 4. De neolitiska kulturerna i Polen. Efter Kozlowski. — Det streckade området utmärker den storpolska kulturprovinsen, karakteriserad genom trattbägare av storpolsk typ. — I. Spridningsvägar för trattbägare av storpolsk typ. II. Trattbägare av schlesisk typ. III. Gräns för västtyska megalitgravar. IV. Gräns för kujaviska gravar. V. Bandkeramiska kulturområden. VI. Gräns för Bugkulturen. VII. Gräns för Tripoljekulturen. VIII. Gräns för de baltiska folkens kulturområde.

förekomst av Montelius[1] påvisats i Polen, Galizien och Litauen samt guvernementen Tula och Orel i Ryssland, och av honom — även i hans sista arbeten, berörande dessa frågor[2] — betraktas såsom bevis

[1] Anf. arbete.

[2] Germanernas hem, s. 406. — Schweden und die Weichselländer zur Steinzeit. Festschrift Adalbert Bezzenberger dargebracht. Göttingen 1921.

för germansk och rent av svensk kolonisering, som i främsta rummet riktat sig uppför Weichsel.

Icke häller äro dessa Weichselländernas förbindelser med det nordiska kulturområdet av så färskt datum, som Montelius tydligen ansåg. I Polen äro funna benredskap, som, sannolikt med rätta, blivit sammanställda med dem, som funnits på de äldsta nordiska boplatserna.[1] Enligt Sarauw[2] och Åberg[3] skola vidare i Litauen, Polen och Wol-

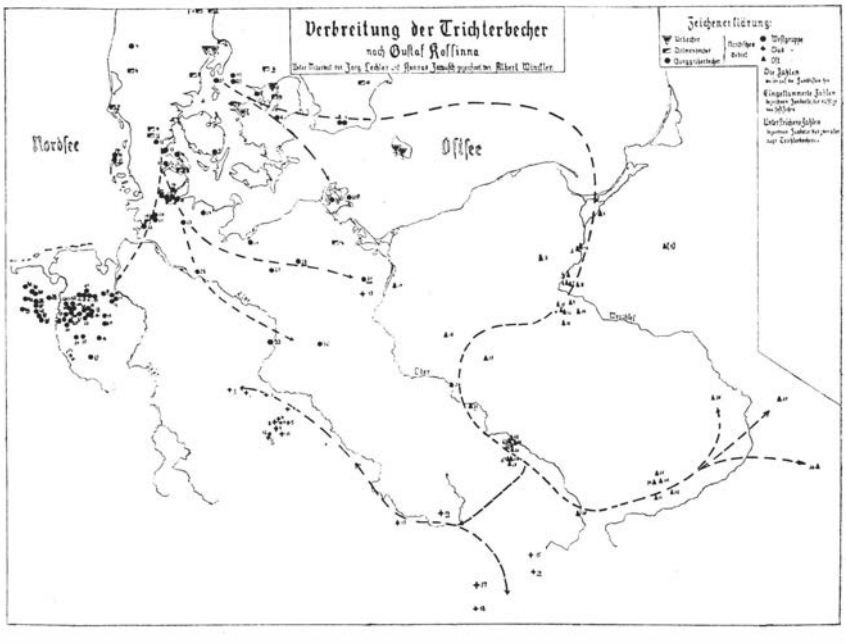

Fig. 5. Trattbägarnas utbredning. Efter Kossinna.

hynien även finnas ett antal kärn- och skivyxor av rent nordisk typ. Med hänsyn till fyndens isolerade ställning gör Åberg gällande, att förbindelserna med Norden torde ha förmedlats av det epipaleolitiska kulturområdet kring det brandenburgska sjösystemet.

Såsom vida mera antagligt måste emellertid framhållas, att vägen för dessa tidiga förbindelser, vad Polen och Wolhynien beträffar, är densamma, som Montelius hänvisar till i fråga om de yngre fynden, och som enligt Kossinna även är trattbägarnas, nämligen Weichsel (fig. 5).

[1] Sawicki i Wiadomosci Archeologiczne, T. 6 (1921), s. 48 ff.
[2] Anf. arb., s. 307.
[3] Anf. arb., s. 3.

Vid kusten utanför Weichsels mynning liksom för övrigt i Osttyskland äro visserligen dessa redskapsformer ännu fullständigt orepresenterade, men såsom framhållits[1], är orsaken härtill säkerligen att söka i de nivåförändringar, för vilka kusterna här varit utsatta. Detta förefaller så mycket mera sannolikt, som det närmast äldre nordiska bebyggelsestadiet — Maglemosetiden — i Westpreussen är väl företrätt.

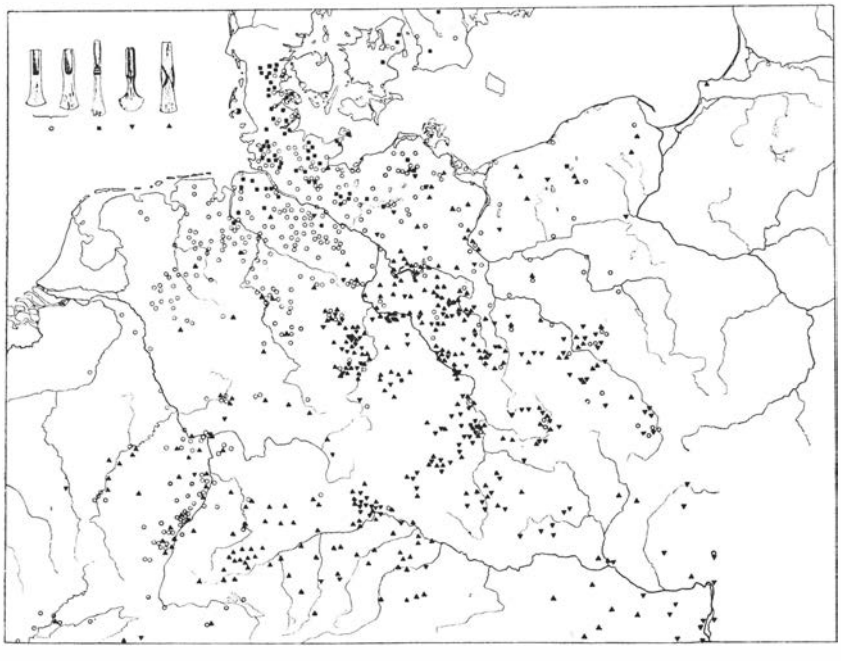

Fig. 6. Utbredningen av avsats- och skaftlappsyxor. Efter Lissauer.

Den mest betydande av de västpreussiska fyndplatserna för benredskap är torvmossen vid Gohra-Worle, Kr. Neustadt. Genom P. Kumms undersökningar har här bragts i dagen ett material, som erbjuder stor likhet med de danska fynden från ancylustiden, dock med den skillnaden, att vid Gohra-Worle iakttagits fullt säkra spår av pålbyggnader. Överensstämmelsen med de danska fynden skall enligt La Baume[2] även sträcka sig till fauna, flora och lagerföljd varför intet tvivel anses kunna råda om samtidigheten. Genom de talrikt liknande fynden i västra Tyskland sammanknytas den danska

[1] La Baume, Vorgeschichte von Westpreussen (Danzig 1920), s. 7.
[2] Anf. arb., s. 6 f.

och den österska boplatsgruppen. Såsom det kan konstateras vid studier i Prussia-museet, Königsberg, äro även flerstädes i Ostpreussen funna harpuner och benredskap, tillhörande denna kulturgrupp.[1]

Av det ovan sagda framgår, att under ancylustiden vissa delar av Polen samt även Väst- och Ostpreussen haft en bebyggelse av samma art som de andra Östersjöländerna. Det föreligger ingen anledning betvivla, att det också är samma folk, som uppbär denna kultur.

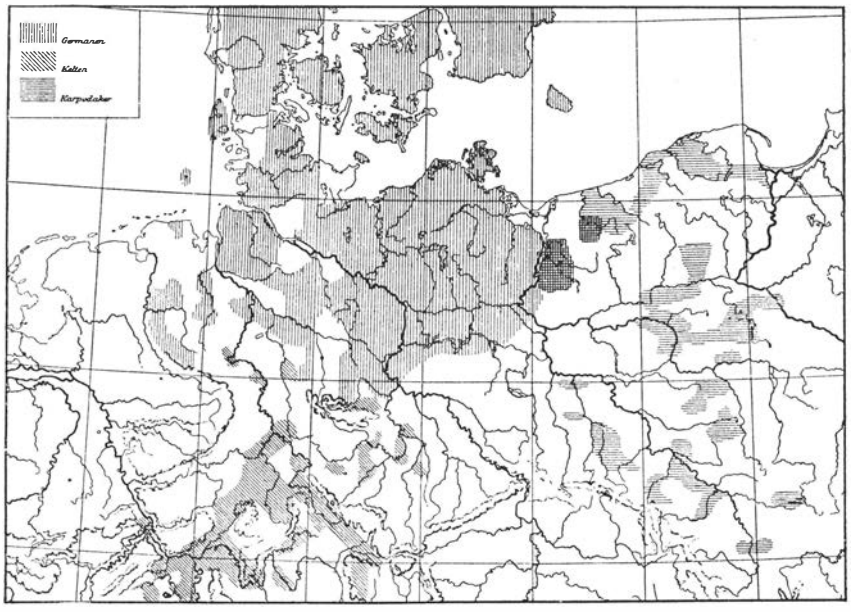

Fig. 7. Folkområdena i Tyskland under äldre bronsåldern. Efter Kossinna.

Vad angår Västpreussen, bekräftas detta antagande för övrigt av den yngre stenålderns hela karaktär. Trots detta lands periferiska läge i förhållande till det stora centret i Sydskandinavien, visar detta skede såväl i keramik som redskapsformer sin nära anslutning till det nordiska området. Under hänvisning till den stora kontinuitet i utvecklingen, som från och med denna tid kan iakttagas ända ned i historisk tid[2], tvekar ej heller La Baume att beteckna Västpreussens inbyggare under yngre stenålden såsom germaner.

[1] Se även Sarauw, anf. arb., s. 244 o. flerst.

[2] Endast under bronsålderns period II—III gör sig ett främmande inslag — Lausitzkulturen — gällande här.

Vad Ostpreussen beträffar, äro förhållandena under yngre stenåldern mera ovissa. Av rent nordiska former kunna dock nämnas 4 st. trindyxor, en tunnackig samt ett stort antal tjocknackiga flintyxor jämte en enstaka dolk (Kr. Fischhausen). I viss mån sammanhörande med den nordiska kulturkretsen äro även ett antal omkr. 15 st. skafthålsyxor av sten, närmast att sammanställa med Fatjanowakulturens stridsyxor. — I betraktande av de talrika i Nordens stenålder förekommande produkter av den östbaltiska bärnstenshandeln[1], måste dessa bevis för skandinaviska återverkningar emellertid betraktas såsom anmärkningsvärt sparsamma.

I bronsåldersmaterialet kunna även påvisas en del drag, som visa sambandet med den germanska världen. De tidig del av bronsåldern tillhörande kantyxorna bjuda visserligen på en lokaltyp, vilken, såsom framgår av Lissauers karta[2], är särskilt talrik i provinsens södra och östra gränsområden, och därför möjligen markerar den baltiska folkgruppen, men även ett par nordiska typer finnas. Gå vi till yngre bronsåldern, vars material är ytterst starkt koncentrerat till Samlands nordkust, möter oss en rad fynd av västlig karaktär. I främsta rummet kommer här det stora rent västpreussiska depåfyndet från Klein-Drebnau[3]. Vidare böra nämnas 9 fynd, bland dem ett depåfynd från Nordtycken om 17 exemplar, innehållande stridsyxor av typ Minnen, fig. 868, säkerligen importerade från trakterna väster om Oder. För det främmande ursprunget talar, att i ett av dessa fynd ingå 3 st. tutuli som Minnen, fig. 1034, i ett annat 2 st. knappar av typ Minnen, fig. 1129.

Såsom synes, vittnar i varje fall den yngre samländska bronsåldern om så livliga förbindelser med den germanska världen, att det antyder en bebyggelse av en besläktad stam. Det torde vara berättigat att identifiera det samländska bronsåldersfolket med Tacitus' bärnstenssamlande *æstii*, goternas grannar på Weichsels högra strand[4]. Denna hypotes synes väl överensstämma med Wiklunds antagande att folknamnet *eistr* sammanhänger med ordet ed och åsyfter just bärnstenens huvudort Samland mellan Frisches och Kurisches Haff[5].

[1] Se särskilt A. W. Brøgger, Den arktiska stenaldern, s. 185 ff.

[2] Zeitschr. f. Ethnologie, Bd 36 (1904).

[3] Bezzenberger, Ein ostpreussischer Bronze-Depotfund. Opuscula archaeologia Oscari Montelio dicata. Holmiae 1913.

[4] Såsom ester uppfattas Samlands befolkning århundradet e. Kr. av de flesta tyska forskare och enligt Bezzenberger är utvecklingen här kontinuerlig sedan yngre bronsåldern.

[5] Indogerm. Forsch., Bd 38, s. 111.

De i detta arbete framlagda åsikterna om germaner på östtyskt område redan under stenåldern överensstämmer, såsom ovan framhållits, delvis med uttalanden av Montelius, men står i motsättning till den förhärskande meningen. Vad beträffar obenägenheten att på arkeologiskt håll räkna med Osttyskland till det germanska området, har den grundat sig på materialets skiljaktigheter. Såsom ovan visats, äro emellertid dessa ej så stora som förut antagits. Finge megalitgravarnas utbredning tagas som uttryck för en folkgräns, skulle denna, såsom vi sett, snarare gått utefter Weichsel än utefter Oder[1]. Den av Kossinna proklamerade satsen, att starkt avgränsade kulturprovinser alltid kongruera med vissa folks eller folkstammars områden är för övrigt en sanning med mycket stor modifikation, såsom visas icke minst av de skandinaviska förhållandena — i Sverige stå som bekant under stenåldern kulturområdenas gränser till och med inom samma landskap så skarpt mot varandra, att de förr tolkats såsom uttryck för icke blott folk- utan rasmotsatser. En kulturprovins konstitueras minst lika ofta av det geografiska läget och de rådande förbindelserna, under stenåldern även av landets egen natur och stenmaterialets beskaffenhet. Vad beträffar Tyskland, klyver sig även det rent megalitiska området i en mångfald ytterst skiljaktiga provinser. Att Osttyskland, som ligger mera periferiskt i förhållande till kulturcentret på de danska öarna, skulle förete vissa avvikelser i fråga om materialets sammansättning, är under sådana förhållanden naturligt. I själva verket kan det förvåna, att överensstämmelserna med det övriga Tyskland under stenåldern äro så pass stora, som verkligen är fallet, i betraktande av, att de viktigaste förbindelselederna, Oder och Weichsel, gå i norr och söder och sålunda icke kunna verka förenande med Västtyskland, utan snarare måste bidraga till uppkomsten av självständiga kulturprovinser, såsom även metallåldrarnas material utvisar. Huru kraftiga förbindelserna mellan Ost- och Västtyskland äro under yngre stenåldern visas bäst därav, att Kossinna anser sig kunna räkna med tre stora folkvandringar med huvudriktning nordväst—sydost, den första kännetecknad av kragflaskor och trattbägare, den andra av stenkistgravar med »Kugelamphoren», den tredje av snörarmerad keramik.

Till Osttysklands avskiljande från den germanska världen under sten- och bronsåldern enligt det allmänna betraktelsesättet komma

[1] De yngre megalitgravarna gå ända ned i Ukrajna (Ebert, Südrussland im Altertum. Bonn 1921).

även andra skäl. Den hittills vedertagna förklaringen till germanernas uppträdande i Österskland vid den historiska tidens gryning är hänvisningen till en serie invandringar från Skandinavien med början förlagd till slutet av bronsåldern. Enligt Kossinna[1] skall med dessa strömmar norrifrån även ha förenat sig en folkbölja från Västtyskland. Den ostgermanska stamgruppen skall sålunda ha uppkommit genom en sammansmältning av skandinaver och »Altgermanen».

De framlagda bevisen för dessa teorier torde emellertid kunna diskuteras. Vad först beträffar den från väster kommande invasionen är den, såsom Kossinna själv framhåller, markerad med en rad utpräglade österska lokalformer. Av samma skäl som Montelius av den finlänska båtyxans särart drar slutsatsen, att svenskarna vid denna typs uppträdande »redan länge» bott i landet, är man synnerligen obenägen att uppfatta Kossinnas hänvisning till materialets vittnesbörd såsom bevis för en invasion. Snarare tala de berörda förhållandena för att även Österskland redan förut bebotts av ett stambesläktat folk, som ägt förmåga att självständigt omforma de mottagna impulserna från huvudområdet. Denna tolkning överensstämmer även med uppfattningen hos den tyske forskare, som mest ingående sysslat med Västpreussens förhistoria.[2]

Vid ett närmande betraktande av de förhållanden under äldre bronsåldern, som ligga till grund för denna dualistiska uppfattning av Nordtyskland, inställer sig även tvivel om deras rätta tolkning. En blick på kartan fig. 6 visar, att de båda fyndgrupper, som skola markera germansk och icke-germansk bebyggelse vid denna tid, onekligen stå mycket skarpt mot varandra i kartans centrum, ungefär på linjen Magdeburg—Berlin. Då samma eller en liknande gränslinje återkommer även under stenåldern samt äldsta järnåldern och därtill skall sammanfalla med beröringslinjen för vissa ortnamnsgrupper, är säkerligen berättigat, att här räkna med en folkgräns. Intet tvivel kan heller råda om att norr om denna bo germaner, i söder däremot, omkring Saale, kelter.

Svårare är däremot frågan om vilket folk, som bor i sydost kring övre Elbe. Kossinnas förslag med det helt och hållet konstruerade folknamnet »karpodaker» har rönt så skarp kritik, att det nu är övergivet av förslagsställaren själv, som i stället framlagt en hypotes

[1] Die goldenen »Eidringe» und die jüngere Bronzezeit in Ostdeutschland. Mannus, Bd 8 (1917).

[2] La Baume, anf. arb.

om »illyrer» såsom bärare av denna sydöstliga kultur[1]. Såsom stöd härför hänvisas till Muchs utredningar av att illyriska ortnamn skola finnas kring övre Elbe och Oder[2].

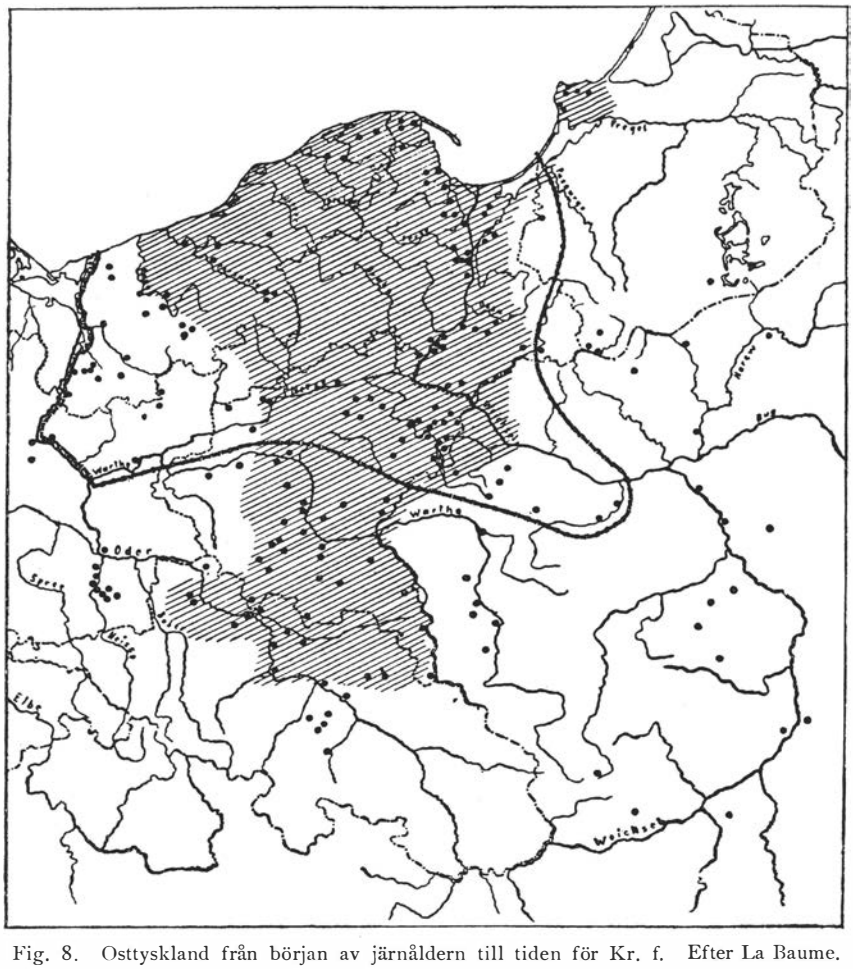

Fig. 8. Osttyskland från början av järnåldern till tiden för Kr. f. Efter La Baume. — Det streckade området utmärker ansiktsurnekulturens utbredning; de runda punkterna östgermanska gravar från de två sista årh. f. Kr.; den svarta gränslinjen burgundernas område (norr) och vandalernas (söder).

Åt dessa illyrer upplåter emellertid Kossinna hela Österskland mellan Oder och Weichsel. Att bygga dylika slutsatser på äldre

[1] Zur ältesten Bronzezeit Mitteleuropas. Mannus, Bd 4 (1912).

[2] Die Städte in der Germania des Ptolemäus. Zeitschr. f. d. Altertum, Bd 41 (1897).

bronsålderns fyndfördelning är emellertid omöjligt. Beträffande Osttyskland kan av dem endast utläsas det i och för sig mycket naturliga, att sydliga och västliga strömningar där blandat sig med varandra. Skulle utbredningen av avsatsyxor med utsvängd egg samt skaftlappsyxor (fig. 6) här utvisa en illyrisk bosättning, så måste med ojämförligt mycket större säkerhet de nordiska avsatsyxornas utbredning kring övre Rhen betraktas såsom uttryck för germansk bebyggelse i dessa trakter. Såsom framgår av kartan fig. 7 är detta dock icke Kossinnas mening.

Till stöd för sin illyrerhypotes kan Kossinna, vad Osttyskland beträffar, egentligen endast åberopa den ptolemæiska kartans namn *Venedicus sinus* på en ostbaltisk havsvik, som synes böra identifieras med Danzigerbukten, samt det söder därom upptagna folknamnet *Venedæ*. Även om man med Kossinna antager, att veneterna ursprungligen voro en illyrisk folkstam, som senare lämnat sitt namn i arv till en slavisk och därtill litar på nämnda kartas i detta fall dock mycket diskutabla uppgifter, blir likväl med denna utgångspunkt illyrernas plats att förlägga öster om Weichsel[1]. För området mellan denna flod och Oder har Ptolemaeus idel germanska folknamn.

Lika inbjudande till kritik äro de försök, som gjorts att i det arkeologiska materialet spåra invandringen av den nordiska stam, som skall ha varit den första på platsen, Plinius' vandilier, i historien kända under namnet vandaler. Enligt Kossinna skall denna folkgrupps område markeras av ansikturnekulturen. I händelse här förelåge en skandinavisk invandring, borde emellertid urnor av denna typ kunna påvisas i Norden. Även under förutsättning att detta element av invandrarna upptagits på främmande botten, borde dock en del exemplar letat sig fram till deras gamla hemland. Till dato är emellertid ej ett enda dylikt kärl kommet i dagen på skandinaviskt område, vilket är så mycket märkligare, som de i ofantligt stort antal äro anträffade i Osttyskland. Om verkligen denna kultur tillhör ett invandrat folk, så måste denna invandring givetvis ha skett så långt tillbaka i tiden, att en självständig kultur här kunnat utveckla sig.

Mot Kossinnas teorier i denna fråga ha gjorts invändningar även av annan art. Jahn har påvisat[2], att intet som helst samband föreligger mellan ansikturnekulturen i Pommerellen—Västpreussen och den i Schlesien genom talrika gravundersökningar välkända be-

[1] Så även Plinius, Naturalis historia IV : XIII : 27.

[2] Zur Herkunft der schlesischen Wandalen, Mannus-Bibliothek, Nr. 22 (1922).

byggelse, som enligt historiska källor otvivelaktigt är att beteckna såsom vandalisk. Denna schlesiska fyndkomplex pekar, såsom Jahn framhåller, icke mot norr utan mot nordväst och utvisar, att dess förbindelser med Skandinavien följt Oder, icke Weichsel.

Är vandilier-teorien förfelad, måste emellertid erkännas, att de arkeologiska beläggen på andra staminvasioner äro säkrare. Till de mera oomtvistliga torde sålunda få räknas de av Stjerna framlagda argumenten för burgundernas invandring till Hinterpommern samt Almgrens[1] för rugiernas till Odermynningen och landet öster därom. Vad beträffar goterna, den ojämförligt mest betydande av de ostgermanska stammarna, har man velat spåra deras invasion på tyskt område i skelett- och brandgravarnas jämsides uppträdande. Det arkeologiska materialets stöd för teorien om goternas överflyttning från Gotland äro dock så pass svaga, att Almgren[2] ansett sig kunna förklara detta folks uppträdande i Osttyskland under första århundradet f. Kr. endast under förutsättning, att invandrarna rekryterats även från svenska fastlandet, en mening, som dock strider emot den från språkvetenskapligt håll förfäktade, att Plinius med »gutones» avser gutarna[3] och att Jordanes »ön Scandza» måste åsyfta Gotland[4].

Vad Weichselområdet beträffar, synes det således åtminstone för närvarande omöjligt att i det arkeologiska materialet finna några bindande bevis för invandringar från Skandinavien[5]. I varje fall torde på denna väg någon bestämd tidpunkt för överflyttning icke låta sig fastslå. Då emellertid, såsom ovan framhållits, från andra delar av Tyskland mera övertygande vittnesbörd om inflyttningen av skandinaviska folk kunna framläggas, torde även här stamsagornas av språkvetenskapen bestyrkta utsagor få tillmätas giltighet. Med hänsyn till de påvisade arkeologiska förhållandena torde emellertid kunna antagas, att dessa inflyttningar icke haft karaktär av på en gång skeende invasioner utan snarare — såsom även von Friesen[6]

[1] Zur Rugierfrage und verwandtes. Mannus, Bd 10.

[2] Mannus, Bd 8, s. 290.

[3] Lindroth i Namn o. Bygd 1914, s. 75. — Noreen i Fornvännen 1920, s. 31.

[4] Svensson i Namn o. Bygd 1921, s. 73.

[5] Om förbindelser åt detta håll fram emot Kristi födelse vittnar dock det öländska materialet, framför allt de ornerade lerkärlen. Se Kostrzewski i Mannus-Bibl., Nr 18, fig. 209 o. flerst. — Dylika förbindelser mellan Weichselländerna och Östsverige kunna påvisas redan under bronsåldern. (Ekholm, Studier i Upplands bebyggelsehistoria, 2, s. 71 o. flerst.; till de där uppräknade österska typerna kunna även läggas nålar som anf. arb., fig. 113, 135).

[6] Forntida utvandringar från Sverige. Uppl. Fornm. Tidskr. H. 35 (1920), s. XXIV f.

av andra skäl räknar med — i form av under tidernas lopp småningom försiggångna överflyttningar, i någon mån jämförliga med våra dagars svenska emigration till Amerika. Vidare måste räknas med att dessa inflyttningar riktats mot ett redan förut väl befolkat land med en i mycket självständig och egenartad kultur. Den sammansmältning av urinvånare och inflyttade, som här tydligen ägt rum och lett till uppkomsten av den östgermanska stamgruppen, synes mera lättförstådd, om de två folken båda tänkas tillhöra samma folkfamilj — den germanska.

Mot dessa teorier om invandringar från Skandinavien till kontinenten har för övrigt från historisk håll[1] uttalats en stark skepsis. Det måste dock framhållas, att genom dem åtskilliga förut gåtfulla företeelser erhållit en, så vitt man nu kan döma, tillfyllestgörande förklaring. Svagheten i de arkeologiska stöden för vissa av dessa vandringsteorier förklaras delvis av vad som från samma håll[2] uttalats om att det alltid är »en vansklig sak att från arkeologiska fakta sluta till historiska händelser av politisk art, erövringar, folkvandringar och annat». Vidare får räknas med vad ovan sagts om dessa invandringars successiva art, samt att de icke träffat några folktomma länder utan sådana med en redan egenartad kultur. Det på vissa håll undersökta antropologiska materialet visar även till fullo, att dessa östgermaner ingalunda få uppfattas såsom rasrena skandinaver. Vad goterna beträffar, voro de tydligen redan under sin bosättning vid Östersjökusten liksom så många andra av de folk, som satt märke i historien, en utpräglad blandras.

De här berörda förhållandena synas göra det tvivelaktigt, om hänvisningen till de antagna invandringarna tillräckligt förklarar den påvisade överenstämmelsen mellan de östgermanska och de skandinaviska språken. Hava invandrarna endast varit en härskande överklass av liknande art som varjagerna i Ryssland, ha måhända de språkliga inflytelserna ej varit starkare än svenskans på ryskans — vissa låneord, namnformer etc. Möjligen få de nämnda språkliga överensstämmelserna sökas även i kulturgeografiska förhållanden av samma art som de, vilka äro orsaken till att den indogermanska folkgruppen i Östbalticum utvecklat sig till svenskar[3]. Weichselländernas från Västtyskland bortvända läge och orientering mot norr, skönjbart redan i stenålderns material, vore kanske orsak nog att språket i

[1] Curt Weibull i Hist. Tidskr. för Skåneland., Bd 7, s. 359.

[2] Weibull, anf. arb., s. 325.

[3] Wiklund, Ett par ord om Finlands-svenskarnes härkomst. Namn och Bygd 1920.

dessa landsdelar utvecklat sig i nära kontakt med de skandinaviska, även oberoende av alla invandringar[1].

Accepteras ej de här framlagda teorierna om Osttysklands och Weichselområdets äldsta bebyggare, inställer sig frågan, vilken stam dessa skola ha tillhört. Av de folk, som i nutiden innehava dessa länder, kunna slaverna icke komma i betraktande, enär de invandrat i historisk tid. Beträffande de till den baltiska gruppen hörande preussarna, letterna och litauerna kunna endast de sistnämnda — väl att märka endast hypotetiskt — spåras i det arkeologiska materialet från århundradena närmast e. Kr.[2] Deras västgräns antages då ha något skjutit in på det nuvarande ostpreussiska området, d. v. s. i det närmaste ha sammanfallit med våra dagars folkgräns. Då därtill kartorna fig. 3—4 visa, att balterna icke ursprungligen nått fram till havet eller till Weichsels mellersta lopp, synes man beträffande Osttyskland liksom i fråga om Finlands stenåldersbefolkning bliva ställd i valet mellan germanteorien eller hypotesen om ett x-folk.

Det föreligger för övrigt en positiv nödvändighet att räkna med germaner i Osttyskland på ett mycket tidigt stadium, långt före den tid, till vilken goternas invandring i regel blir förlagd. Redan 240 f. Kr. uppträda i trakten av Donaus mynning i Svarta havet bastarnerna. Det av en klassisk källa givna namnet »Alpes Bastarnicae» på Karpaterna antyder, att stammens — kanske dock ej ursprungliga — hemtrakt är att söka i Galizien, således ett av de områden, vars stenåldersmaterial visar anknytning till det nordiska och varifrån även en del kronhalsringar och lerkärl från tiden omkring 400 f. Kr. vittna om förbindelser med Skandinavien. Såsom Arne[3] framhåller, föreligga dock i nämnda järnålders former inga avgörande bevis för invandringen från Norden. I minst lika hög grad måste denna försiktighet iakttagas vid tolkningen av dessa trakters stenåldersfynd. Hellre än att här tillgripa den vanskliga invandringshypotesen bör hänvisas till det arkeologiskt bestyrkta förhållandet, att Weichselländernas tidigaste befolkning sannolikt är nära besläktad med de andra folken vid Östersjön, och att den följande utvecklingen under såväl sten- som bronsåldern[4] visar en så pass nära anslutning till den

[1] Om dessa vanskliga frågor tillkommer givetvis språkvetenskapens representanter att säga det avgörande ordet. — Jfr för övrigt nedan, s. 78, not 3.

[2] Åberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Uppsala 1919.

[3] Det stora Svitjod (Stockholm 1917), s. 41.

[4] Om den »illyriska» bronsålderns nära förbindelser med den germanska, se Kossinna, anf. arb. i Mannus, Bd 8.

germanska, att det kan räknas med och rent av förefaller sannolikt, att även i dessa länder utvuxit en gren på den germanska stammen.[1] Detta antagande synes ej heller stöta på något hinder från språkvetenskapligt håll. Såsom framgår av Johanssons karta (fig. 3) äro inga andra stammars urhem att förlägga till Weichselländerna och germanernas område är även där angivet såsom sträckande till Weichsel. Tvärtom är här ett tomrum, som måste utfyllas såsom förklaring till dessa områdens väl utvecklade sten- och bronsålder. Kossinnas illyrer-hypotes är, såsom ovan visats, såväl filologiskt som arkeologiskt obestyrkt. Möjligen hava illyrer bott kring övre Elbe och Oder men näppeligen i hela Osttyskland. Den bästa möjlighet till förklaring, som står öppen för detta område, torde i själva verket vara den, som av de arkeologiska förhållandena med så stor bestämdhet antydes — att Osttyskland redan från början tillhör den stamgrupp, som i historisk tid — och då med starka skandinaviska inslag — betecknas såsom den östgermanska.

Vid en sammanfattning av vad forskningen har sig bekant om de arkeologiskt-etnologiska förhållandena i länderna kring Östersjön, får sålunda såsom ett första resultat antecknas, att människan med säkerhet tagit dessa länder i besittning redan under ancylustiden, måhända ännu tidigare, att vidare denna ancylustidscivilisation med hänsyn till fornsaksmaterialet företer en mycket likformig prägel, samt att den kontinuerliga utvecklingen särskilt inom de skandinaviska länderna med bestämdhet tyder på att dessa första inbyggare voro indogermaner. Dessa slutsatser styrkas av det östbaltiska antropologiska materialet från yngre stenåldern samt av de senare årens språkvetenskapliga resultat, som visa, att de andra folkslag, som i nutiden äro strandägare vid Östersjön, i en jämförelsevis sen tid hit invandrat. För den etnologiska samhörigheten mellan de folk, som redan under stenåldern bebott Östersjöns stränder, däri inbegripet Weichselområdet, talar även den parallellitet i utvecklingen, som deras kulturer utvisa, och som berättigar talet om ett »baltiskt kulturområde» med förbindelselinjer korsande Östersjön. Ställda i samband med de

[1] Såsom Kossinna framhåller (Mannus-Bibl. Nr 9, (Uppl. 2) s. 212 ff.) skola vissa drag i bastarnernas utstyrsel — hårknuten, den sexhörniga skölden — visa västgermansk härstamning. Vissa arkeologiska omständigheter, exempelvis de vapenlösa gravarna, antyda, att goternas föregångare vid Svarta havet haft en närmast västgermansk odling. Häri skulle kunna ses ett stöd för teorierna, att den specifikt östgermanska kulturen är en frukt av de skandinaviska invandringarna.

språkvetenskapliga uttalandena, att Östbalticums svensktalande befolkning nedstammar från dessa länders stenåldersbebyggare, samt med de älsta historiska källornas utsagor om germanernas tidigare utbredning berättiga de till antagandet, att den hittillsvarande hypotetiska gränsen för det germanska urhemmet — Sydskandinavien och Nordvästtyskland eller enbart det förra, är för snävt uppdragen. Sitt centrum har den germanska kulturen — »germansk» användes här såsom beteckning för germanernas indogermanska förfäder — otvivelaktigt under hela sten- och bronsåldern förlagt till Danmark, men redan från början sluter sig härtill såsom en ytterkrets av provinser med skiftande grad av självständighet hela Skandinaviska halvön samt de öst- och sydbaltiska länderna. Jordanes' beteckning av Östersjön som ett »germanicum mare» torde — när adjektivet tages i den nämnda vidsträckta bemärkelsen — hava ägt sitt berättigande redan under stenåldern.

*

Som synes, avser föreliggande uppsats i främsta rummet att giva en överblick av fornforskningens nuvarande resultat i fråga om Östersjöländerna, och vidare utgör den ett försök att ur rent arkeologiska synpunkter skärskåda de etnologiska problemen. Ett studium av det arkeologiska materialet tillåter emellertid egentligen endast dragande av slutsatser i fråga om de olika folkens och folkgruppernas kulturella samhörighet. För ernående av bestående resultat beträffande deras etnologiska ställning kräves även bistånd av andra vetenskaper, i främsta rummet filologien[1]. Ovan hava även tagits hänsyn till dess resultat i den mån de beröra Östersjöområdet. Det förefaller även, som skulle de slutsatser, vari denna undersökning utmynnar, låta sig väl förlikas med det språkvetenskapliga betraktelsesättet. Såsom Wiklund framhåller, måste det urgermanska området — det område inom vilket den germanska ljudskridningen försiggått — hava omfattat länder å ömse sidor om Östersjön och till arealen ha varit så betydande, att en likformig språklig utveckling

[1] Detta givetvis under förutsättning, att den språkliga utvecklingen går parallellt med den etnologiska. De i motsatt riktning framlagda hypoteserna, exempelvis Feist (anf. arb.: germanerna en icke-indoeuropeisk stam, som fått sitt språk genom keltisk påverkan) och Friedrich Braun (Die Urbevölkerung Europas und die Herkunft der Germanen: germanerna av indoeuropeiserad »jafetisk» ras) åtnjuta dock inom det språkvetenskapliga lägret så ytterst ringa anseende, att någon som hälst hänsyn till dem icke torde behöva tagas från arkeologiskt håll.

inom densamma onekligen måste förefalla »auffallend und sonderbar»[1], men att vi måste böja oss för fakta och »eher unsre Theorien den Tatsachen als die Tatsachen den Theorien anpassen». Att, såsom ovan gjorts gällande, dessa gränser kunna ytterligare något utvidgas, torde sålunda vara en mening, som icke stöter på några principiella språkvetenskapliga hinder.

[1] Indogerm. Forsch., Bd 38 (1917) s. 85.